

Д. О. Чистяк,

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Київ

КОНЦЕПТ СИМВОЛ У ТЕОРІЯХ БЕЛЬГІЙСЬКИХ СИМВОЛІСТІВ

Стаття присвячена реконструкції концептуалізації провідних лінгво-філософських, лінгво-естетичних та лінгвопоетичних аспектів праць знакових письменників, теоретиків бельгійського символізму, зокрема М. Метерлінка, А. Мокеля, Ш. Ван Лерберга та Ж. Роденбаха. До того ж, аналізується їхня перспективність у контексті провідних досліджень концептуалізації художнього тексту у символістський період, а також у зіставленні із сучасними концепціями символістських теорій.

Ключові слова: текстовий концепт, символ, лінгвопоетика, бельгійський символізм, авторська картина світу.

CONCEPT SYMBOL IN THE THEORIES OF BELGIAN SYMBOLISTS

The article is devoted to the reconstitution of the conceptualization of basic philosophical, aesthetical and poetical peculiarities in works of Belgian symbolists Maurice Maeterlinck, Albert Mockel, Charles Van Lerberghe and Georges Rodenbach. Their conceptualization is generated by a number of different influences and confluences: the integral idealism by Fichte, the philosophy of Nature by Schelling, the works of French romantics (Novalis, Shlegel) and those of French symbolist movement (Mallarmé, Moréas, Ghil). The most important conceptual patterns such as SOUL, EGO, GOD, IDEA, HARMONY, RHYTHM, BEAUTY, TRUTH, INSPIRATION are revealed in their lingo-philosophical background. Besides, that interpretation gives the opportunity to determine such lingo-poetical realities as SYMBOL, VERS LIBRE, OEUVRE TOTALE, VERBAL HARMONY, PHONETIC SYMBOL and others. Besides, the relevancy of Mockel's, Maeterlinck's, Van lerberghe's and Rodenbach's aesthetic works is proved in comparison with other researches in conceptualization of literary text during the symbolist period in French-speaking cultural area. The conclusion makes perspective to use theoretical concepts of aesthetical background of Belgian symbolists to make comparative analysis with the conceptions of symbolic language in works of other Belgian writers of that period (Max Elskamp, Emile Verhaeren, Fernand Severin) and with symbolist conceptions in other artistic trends of different epochs.

Key words: Belgian symbolism, textual concept, poetics, symbol, author's worldview.

КОНЦЕПТ СИМВОЛ В ТЕОРИЯХ БЕЛЬГИЙСКИХ СИМВОЛИСТОВ

Статья посвящена реконструкции концептуализации основных лингво-философских, лингво-эстетических и лингвопоэтических аспектов работ знаковых писателей, теоретиков бельгийского символизма, в том числе М. Метерлинка, А. Мокеля, Ш. Ван Лерберга и Ж. Роденбаха. Также анализируется их перспективность в контексте главных исследованных концептуализаций художественного текста в символистский период и в сопоставлении с современными концепциями теорий символа.

Ключевые слова: текстовый концепт, символ, лингвопоэтика, бельгийский символизм, авторская картина мира.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження естетичних засад художньої концептуалізації у текстах знакових європейських письменників полягає у включенні цих процесів у широкі культурні семіотичні контексти, що генерують структурно-семантичне ядро художніх текстів. Вирішення *теоретичних проблем* концептуалізації пов'язане з побудовою картини світу певного культурного ареалу, а також певного літературного напрямку (тут – бельгійського символізму), тоді як вирішення *практичних проблем* структури концептуалізації на рівні текстів знакових європейських письменників вирішує *методологічні* шляхи інтеракції між авторськими картинами світу, що передбачають концептуалізацію ширшого порядку (символістську концептосферу). *Метою* статті є моделювання провідних лінгво-філософських, лінгво-естетичних та лінгвопоетичних аспектів праць знакових письменників, теоретиків бельгійського символізму у лінгвокогнітивному та лінгвопоетичному аспектах аналізу, закладених у працях В. Бурбело [2], Т. Вільчинської [3], О. Кагановської [4], В. Кононенко [5], О. Селіванової [8] і розвинутих нами [17]. *Предметом* дослідження виступає авторська концептуалізація в теоретичних текстах представників франкомовного символістського руху, а *об'єктом дослідження* – вербалізоване структурно-семантичне ядро їхніх авторських картин світу. *Наукова новизна* статті полягає у першому комплексному аналізі елементів концепту СИМВОЛ у проєкції на провідні тексти авторів бельгійської символістської школи, хоча розпорошені елементи такого аналізу простежуються у працях М. Оттена [13; 15], П. Горсекса [10] і Д. Чистяка [17].

Виклад основного матеріалу. Символістський рух у Бельгії визначається оригінальною семантизацією концепту СИМВОЛ, яка містить низку спільних і відмінних лінгвоментальних характеристик у представників цього мистецького напрямку.

Видатний європейський письменник М. Метерлінк (1862–1949) записав у нотатнику за 1888 р., що «через міфічність виявляється ембріон духу» [11, с. 115], а також, що «примітивне – природне будь-якої епохи [...] єднає митців над часом» [11, с. 118] і «вживання символу, поза сумнівом, є проявом примітивного мистецтва в літературі» [11, с. 130]. При цьому під символом письменник розумів «несвідоме, яке виявляється поза поетом [...] це сила природи, і людський розум мусить коритися її законам» [12, с. 586]. Таким чином, концепт СИМВОЛ виступав у М. Метерлінка авторським терміном на позначення структур несвідомого в тексті, а міфічне, в річці символічної концепції міфу (Ф. Крейцер, Ф.В. Шеллінг, І. Геррес), поставало несвідомою проєкцією над-свідомого над-часового Абсолюту. Водночас, така концепція цілком зіставна з ідеєю про авторське відчуття щодо функціонування у текстах потужного міфічного субстрату. Цю тезу підтверджують і сучасні філологічні концепції символу, в яких «міфологічність» розглядається як одна з його ознак (С. Аверінцев [1, с. 156], О. Лосев [6, с. 439], С. Шурма [9, с. 8], Е. Рахматуліна [7, с. 139]). Натомість зіставлення з інтертекстуальною теорією виявляє подібність у кореляції концепції еманції в текстах над-часового Абсолюту із ідеєю про над-часову «всеприсутність» інтертекстів у канві гіпертексту.

Бельгійський письменник і науковець Альбер Мокель (1866–1945) – багатогранна постать у мистецькому житті франкомовного літературного процесу. У 1886–1892 рр. він очолював одне з найавторитетніших видань символістського спрямування, часопис «Валлонія», у редакційній колегії якого окрім видатних бельгійських письменників Е. Верхарна, М. Метерлінка та Ш. Ван Лерберга брали участь і французькі Метри – С. Малларме, Ф. В'еле-Гріффен, Р. Гіль, А. де Реньє і молодий А. Жід. Літературно-критична спадщина А. Мокеля: естетичні трактати «Слово про літературу» (1894) і «Герой, Стефан Малларме» (1898) також містять важливі узагальнення філософського, зокрема естетичного, а також лінгвопоетичного плану.

Філософську систему А. Мокеля не можна назвати стрункою, але в ній можна виділити низку констант, які при комплексному філологічному аналізі стають індикаторами його авторської концептуалізації. Естетичні тези філософської концепції А. Мокеля нерозривно пов'язані з його спостереженнями у царині поезики художнього тексту. Передусім

науковець визначає поетичне мистецтво як найвищий рівень ідеалізації доколишнього життя шляхом інтеграції інших мистецтв: «Поезія не є музикою, не є скульптурою, не є малярством, не є архітектурою чи мораллю, але вона має стати філософською відповідно до свого ідеалу: нехай вона стане архітектурно упорядкованою, нехай образність буде художньою, нехай ритми й гармонія сягають музики [...] адже вона живиться всіма мистецтвами і всіма ідеями» [13, с. 111]. В образотворенні А. Мокель передбачає абстрагування від реальності, розгальнене бачення ідей і явищ: «слід розглядати людину в її есенції [...] над матеріальним і часовим простором для розгляду людського як абсолютної величини» [13, с. 27], для чого пропонує використання топіки надчасових бувальщин («вони не належать до жодного століття, і являють своїм свідкам не надто реальну форму» [13, с. 28]), а також дистанціювання від буденних сюжетів («вищим рівнем реалізації цього задуму могла би стати пантоміма в найтонших відтінках тиші [...] щоб ритм жестів ставав начерком тієї легкої музики, якій обарвленням і гармонією стало б мовчання [...] я мрію про далекі-далекі яви, де в суголоссі народних хорів наївні персонажі знерухомлювались на золотому тлі» [13, с. 240]).

Саме з такими технічними рекомендаціями А. Мокеля слід пов'язати функціонування концепту СУГЕСТИВНІСТЬ, який приступний (але не описаний докладно) також у символістському маніфесті Ж. Мореаса (1885) [14, с. 28]. На відміну від останнього, перейнятого пошуком інтелектуальних маніпуляцій із Идеалом, бельгійський філолог фіксує кардіоцентричну тенденцію, а також оніристичний компонент сугестивного образотворення: «наше прагнення Нескінченного [...] можна перекласти лише неясним, образами, котрі безперестань навіюють нам сон, котрий перевершує їх» [13, с. 213]. Таким чином, концепт СУГЕСТИВНІСТЬ постає проекцією та об'єктивацією на рівні технічного втілення у художньому образотворенні РИТМУ «Я» до «НАД-Я».

Найвищим рівнем образотворення у художньому тексті А. Мокель вважає символізацією. При цьому відзначимо, що концепт СИМВОЛ у бельгійського філолога проходить певну еволюцію: від «фігурального вираження певної Ідеї» (у статті «Література образів», 1887) [13, с. 37], що, власне, можна означити як алегорію – до значно ширшої естетичної концепції символічного, викладеної у працях 1894–1915 рр. Згідно з нею, поет постає агентом Идеалу: «Поет схоплює ідеальні зв'язки між Формами, а символ постає з раптового поєднання між ними, оскільки вони відтепер поєднані шляхом імпліцитного *ідеального поєднання*. Це має бути гармонійна злука неповних розрізаних форм, раптово зближення яких виясняє ідеальне значення» [13, с. 87]. Идеал, вочевидь, тут слід розуміти як реалізацію РИТМУ ДУШІ, інтуїтивне вчування образності в есенцію «Я»: «поетова інтуїція – то, може, не що інше, ніж схоплення асоціативних і координаційних зв'язків між формами: деталями, образами, виразами, що відсилають одні до одних і загалом – послідовність образів і їхніх значень загалом. Навіювання такої інтуїції може бути ознакою довершеного твору мистецтва» [13, с. 43]. Синтезуючи основні ідеї цієї концепції, зауважимо, що концепт СИМВОЛ постає способом осягнення і декодування дійсності, який полягає в інтуїтивному синтезі образного потенціалу, що уможливорює плюралізм його інтерпретацій.

В іншому ключі формується символічна концепція Ш. Ван Лерберга. У листі до Ф. Северена від 18 жовтня 1897 р. він зауважує: «я дивлюсь на все образами, символами [...] речі змальовую лише опосередковано, через нечіткі алегорії, натяками» [18, с. 12]. Слід зауважити, що корелятами концепту СИМВОЛ в естетиці Ш. Ван Лерберга постають мезоконцепти КРАСА та ТАЄМНИЦЯ. Вочевидь, у річищі концепції С. Малларме та Ж. Мореаса письменник розглядає СИМВОЛ як форму експресивного мовного вираження концепту ІДЕЯ шляхом містичної партиципації з образними конструктами художньої фантазії.

Фрагментарною постає концепція символічного у спадщині Ж. Роденбаха. У статті про творчість художника Е. Каррера (1899) письменник зауважує: «у пам'яті залишається мрія про людських істот [...] із чистими рисами, ніби на межі обрину часу та вічності» [16, с. 279]. В цьому контексті акад. П. Горсекс мав слушність [10, с. 228], визначаючи у Ж. Роденбаха мезоконцепт ДУША як еманацию енергії античної идеологемі ДУША СВІТУ через зв'язки з її іншими матеріальними модулями. При цьому концепт СИМВОЛ постає знаком зв'язку між матеріальною та духовними концептосферами.

Головні висновки та перспективи дослідження. Проведений аналіз концепту СИМВОЛ у працях провідних письменників-теоретиків бельгійського символізму засвідчив функціонування низки лінгвоментальних структур, що дозволяють сформулювати комплексну концептосферу символічного. До нуклеарної структури концепту СИМВОЛ належать такі концептуальні дескриптори як ДУША, ІДЕЯ, НЕСВІДОМЕ, НАД-Я, ТАЄМНИЦЯ, ПРИРОДА. На периферії концептосфери символічного функціонують дескриптори, що водночас постають модуляторами-засобами текстової реалізації концепту в тексті: МІФ, СУГЕСТИВНІСТЬ і РИТМ. Принципове новаторство бельгійської символістської теорії полягає у продукуванні стрункої естетичної платформи, позначеної впливами філософії німецького романтизму (Й.Г. Фіхте, Ф.В.Й. фон Шеллінг, А. Шопенгауер), а також індуїстської традиції, що містить суттєві відмінності від французької символістської школи (С. Малларме, Ж. Мореас, Р. Гіль) в плані концептуалізації символічних засад знакоутворення та образотворення. Перспективним вважаємо простежити, яким чином засновки аналізованої естетичної концепції вплинули на концептуалізацію у текстах представників інших письменників бельгійського символізму (Е. Верхарн, М. Ельскамп, Ф. Северен), а також проведення компаративного аналізу з концепціями символічного в інших хронологічних зрізах і географічних варіантах художньої концептуалізації.

Література:

1. Аверинцев С. Символ художественный / С. Аверинцев // Аверинцев С. София-Логос: [словарь]. – 2-е, изд., испр. – К. : Дух і Літера, 2001. – С. 155–161.
2. Бурбело В. Б. Лінгвопоетика французької словесності ІХ–ХІІІ ст. / Валентина Броніславівна Бурбело. – К. : Київський університет, 1999. – 251 с.
3. Вільчинська Т.П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові ХVІІ–ХVІІІ ст. / Тетяна Пилипівна Вільчинська. – Тернопіль : Джура, 2008. – 424 с.
4. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) / Олена Марківна Кагановська. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.
5. Кононенко В.І. Концепти українського дискурсу / Віталій Іванович Кононенко. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 248 с.
6. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф / Алексей Фёдорович Лосев. – М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 1982. – 480 с.
7. Рахматуллина Э.А. Категориальные признаки мифа / Э.А. Рахматуллина // Филологические науки. – 2006. – № 5. – С. 133–140.
8. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации // Елена Александровна Селиванова. – К. : Бrama, Изд. Вовчок Р. Ю., 2004. – 336 с.
9. Шурма С. Г. Поетика образу та символу в американському готичному оповіданні: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі новелістики Е. По, А. Бірса та Г. Лавкрафта) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «германські мови» / С. Г. Шурма. – К., 2008. – 20 с.
10. Gorceix P. Georges Rodenbach / Paul Gorceix. – Paris : Honoré Champion, 2006. – 273 p.

11. Maeterlinck M. Cahier bleu / Maurice Maeterlinck [Texte établi, annoté et présenté par J. Wieland-Burston] // Annales Fondation Maurice Maeterlinck. – T. XXII. – P. 7–184.
12. Maeterlinck M. La Princesse Maleine [Edition établie et annotée par F. van de Kerckhove] / Maurice Maeterlinck. – Bruxelles : Labor, 1998. – 302 p.
13. Mockel A. Esthétique du Symbolisme / Albert Mockel [Étude par Michel Otten]. – Bruxelles : Palais des Académies, 1962. – 256 p.
14. Moréas J. Les premières armes du symbolisme / Jean Moréas. – Paris : Vanier, 1889. – 52 p.
15. Otten M. Paysages du Nord. Études de littérature belge de langue française / Michel Otten. – Bruxelles: Le Cri, 2013 – 310 p.
16. Rodenbach G. Les essais critiques d'un journaliste. – Paris: Honoré Champion, 2007. – 360 p.
17. Tchystiak D.O. Concept SYMBOLE PHONETIQUE dans la réflexion esthétique du symbolisme belge / D.O.Tchystiak. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету / гол.ред. І.В. Ступак. – Серія «Філологія». – Вип 8. – Том. 1. – С. 223–225.
18. Van Lerberghe Ch. Lettres à Fernand Severin / Charles Van Lerberghe [Textes établis, présentés et annotés par Raymond Trousson]. – Bruxelles : ARLLF, 2002. – 536 p.

УДК 821.161.2.09

Т. М. Шарова, С. О. Сунрун,*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь***РЕАЛІСТИЧНЕ ВІДТВОРЕННЯ ЖИТТЄВОЇ ПРАВДИ У ТВОРАХ І. МАСЛОВА**

Аналіз творів у художній спадщині Івана Маслова дав змогу з'ясувати місце і роль оповідання в реалізації письменницького таланту, усвідомити характер взаємодії жанрів у творчій практиці Івана Маслова. На прикладі творів письменника можна прослідкувати, як особисті риси письменника дозволили йому стверджувати правду, долати актуальні проблеми, не відходячи від власного розуміння й бачення світу та людини.

Ключові слова: оповідання, творча спадщина, талант, правдиве висловлення.

REALISTIC REPRODUCTION TRUTH OF LIFE IN THE WORKS OF IVAN MASLOV

The analysis of story in the creative inheritance of Ivan Maslov enabled to find out a place and role of story in realization of writer talent, awareness of character of co-operation of genres in creative practice of Ivan Maslov. It is possible to trace on the example of stories of writer, as the personalities lines of writer allowed him to assert a true, overcome the issue of the day, not walking away from the own understanding seeing of world and man.

In the article attention is accented on that the theme of village is the dominant theme of works of Ivan Maslov. He remains faithful to the theme: the fates of countrymen, мрударів Слобожанщини, to which fell out to pass by the heavy ways of life, fluster him. Living life in large town, Ivan Maslov touched the varied layers of his citizens – exceptionally large, people at power is a writer by a soul remained faithful to the native suburb village his nature and human mode. In the most works represented the peasant of worker which is indissolubly related to native land.

In the article attention is concentrated on that in a spotlight works of Ivan Maslov people which went out from the thicket of generation of the twentieth age; it is marked on that works of writer contain philosophical generalizations, reflections about time, about the fate of man and humanities. In the stories a writer speaks to the ordinary man, tries to expose the sources of its feeling and awareness by her the meaningfulness.

Keywords: story, creative inheritance, talent, veracity.

РЕАЛИСТИЧНОЕ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ ЖИЗНЕННОЙ ПРАВДЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ И. МАСЛОВА

Анализ произведений в художественном наследии Ивана Маслова дал возможность выяснить место и роль рассказа в реализации писательского таланта, осознать характер взаимодействия жанров в творческой практике Ивана Маслова. На примере произведений писателя можно проследить, как личностные черты писателя позволили ему утверждать правду, преодолевать актуальные проблемы, не отходя от собственного понимания и виденья мира и человека.

Ключевые слова: рассказ, творческое наследство, талант, правдивое высказывание.

Творчість І. Маслова залежить від багатогранного і специфічного бачення світу й репродукується у прозі. Іван Маслов – майстерний оповідач різноманітних ситуацій та історій. Його прозові твори вирізняються своєрідністю моделювання способів зображення і вираження, адже він не лише талановито володіє словом, а й зважає на питання читацького сприйняття тексту. Провідна тема творчості Івана Маслова життя повоєнного села, гострі соціальні та морально-етичні проблеми сучасності. Творам Івана Маслова притаманна найголовніша та найвагоміша якість – вони зберігають універсальні істини й забарвлюють їх національним колоритом.

Художня спадщина І. Маслова осмислювалася науковцями переважно у трьох напрямках: 1) аналіз окремих творів (Ю. Шовкопляс, В. Дрозд, А. Гуроров, А. Ярещенко, В. Лихоносів); 2) інтерпретація основних проблем масловського художнього світу (А. Гуроров, О. Ковалевський, М. Артамонов, В. Мільоха, Т. Шарова); 3) зіставлення творчості автора з творчістю інших авторів (М. Ільницький, М. Шаповал, В. Брюгген, А. Пінчук, П. Краснов, В. Молчанов). Недостатність вивчення проблеми в обраному нами ракурсі зумовила потребу її всебічного наукового осмислення.

Проза Івана Степановича Маслова є важливим складовим елементом літературного процесу і являє собою перспективний матеріал для літературознавчих студій насамперед з огляду на її місце в системі явищ художньої культури 90-х рр. ХХ ст. Твори І. Маслова наповнені переможною силою правдивого слова, через його спогади дитинства проходить сумна нота підступництва, брехні, ошуканості. На той час коли люди вірили владі, вона їх використовувала, влада залишала свій народ голодувати й мерзнути, переконуючи, що ці муки не лише простих людей, що страждають всі. І. Маслов подає тогочасне життя, тим самим наголошуючи на руйнівній силі довіри простого народу до вищих кіл суспільства.

Прочитавши твори І. Маслова можна виокремити головну конфліктну колізію творів – правда життя. У творах немає віри, відчуття свята, відчуття того, що все складеться добре, нагнітає почуття сильного нав'язування, розуміння того, що народ довели. Сам І. Маслов зазначає, що своїм словом намагається кинути світло на актуальні проблеми сучасності, щоб залишити правду, яку так ретельно приховували у ті часи й у деякій мірі приховують зараз. Він пише, щоб залишити словом просвіт. Підіймаючи тему правди і відчуваючи розуміння та підтримку – митцем викривається актуальність творів. Категорія правди розуміється як самодостатність. Тим самим письменник намагається, хоч так залишити в літературі правдивість зображення, а для тих, хто читає – застереження від згубності. Наголошує на важливості чесного життя, чистій совісті, довірі оточуючих, допомозі нужденним.